

Prof. dr hab. Wiesław Pływaczewski
Uniwersytet Warmińsko - Mazurski
w Olsztynie
Katedra Kryminologii i Kryminalistyki

R E C E N Z J A

poprawionej i uzupełnionej rozprawy doktorskiej Pani mgr Justyny Symber pt. „ Wykrywanie i zapobieganie przestępczości ubezpieczeniowej – studium prawnoporównawcze” – przygotowanej pod kierunkiem Pana dr. hab. Wojciecha Zalewskiego, prof. UG

Pragnę na wstępie zaznaczyć, że poniższe uwagi i spostrzeżenia stanowią uzupełnienie oceny pracy doktorskiej Pani mgr Justyny Symber dokonanej w ramach wcześniejszej mojej recenzji, odnoszącej się do jej pierwotnej wersji. Z tego też powodu w znacznej części będą one miały charakter odtwórczy, tym bardziej, że w konkluzji zawarłem pozytywną opinię opracowania Doktorantki i konsekwentnie ją podtrzymuję.

Należy podkreślić, że Autorka podjęła się niełatwego zadania wyeliminowania tych mankamentów pracy, które zostały zgłoszone przez opiniującego we wspomnianej wcześniej recenzji. Dzięki tym zabiegom przedmiotowe opracowanie stało się bardziej czytelne. Pozostają jednakże wątpliwości, które zostały niezauważone bądź pominięte. Należy przypomnieć, że odnosiły się one do tytułu opracowania, konstrukcji planu pracy, wykorzystanej metodologii, sposobu wyeksponowania warstwy kryminologicznej i wiktymologicznej, wykorzystanej literatury oraz wątpliwości związanych z zawartością podsumowania dysertacji.

Mam świadomość, że uwzględnienie wszystkich uwag recenzenckich było dla Autorki wyzwaniem wyjątkowo trudnym. Tym bardziej, że niektóre z nich miały charakter polemiczny. Trudno jednakże nie dostrzec, że Doktorantka trzyma się kurczowo pierwotnego planu pracy, uzupełniając jedynie te sugestie, które zostały zgłoszone przez recenzentów jako wymagające pilnej korekty, nie burząc przy tym autorskiej koncepcji pracy.

Na pewno nie można odmówić Autorce wiedzy z zakresu poruszonej problematyki. Jest ona rozległa i ugruntowana, w szczególności w obszarze prawa i praktyki ubezpieczeniowej. Doktorantka potwierdza, że porusza się w przedmiotowym obszarze swobodnie, co zaświadcza zgłoszone przez nią wnioski dotyczące m.in. przeciwdziałania przestępczości ubezpieczeniowej. Autorka ma raczej problem z jej naukowym, a zwłaszcza metodologicznym, usystematyzowaniem. Jak wcześniej zaznaczono (zob. moja pierwsza recenzja) tematyka pracy, jak wynika chociażby z jej tytułu, powinna mieścić się przede wszystkim w obszarze zainteresowań prawa karnego, polityki kryminalnej, kryminologii/wiktymologii i kryminalistyki. Oczywiście bez powołania się na źródła z obszaru innych dziedzin naukowych i specjalności trudno byłoby zrozumieć zawiłości problematyki ubezpieczeniowej. Dlatego interdyscyplinarny charakter opracowania jest niewątpliwie atutem recenzowanej pracy. Jednakże trudno nie zauważyć, że Doktorantka czuje się najlepiej o obszarze problematyki typowo ubezpieczeniowej, natomiast kwestie kryminologiczne nie stanowią najmocniejszej strony ocenianej pracy. W tym miejscu wypada przypomnieć, że każdy poziom zaawansowania naukowego obliguje osoby aspirujące do uzyskania stopnia naukowego do potwierdzenia ponadprzeciętnej wiedzy z zakresu dyscyplin naukowych stanowiących przedmiot zaawansowanych badań. Niewątpliwie jednym z mierników tej oceny jest wykazana przez każdego badacza wszechstronna znajomość metod oraz technik badawczych. Sygnalizowana problematyka znalazła się, w redakcji niezwykle skromnej, w rozdziale pierwszym pracy, co uważam za

rozwiązanie nie końca trafne (s. 20 – 24). Bezspornie zagadnienia metodologiczne powinny stanowić punkt wyjścia do podjęcia pogłębionych badań zakreślonych planem pracy. Stanowią one bowiem swoisty drogowskaz w obszarze analizowanej problematyki. Na marginesie należy zauważyć, że spis treści jest wyjątkowo rozbudowany, co przeciętnemu odbiorcy pracy nie ułatwia odnalezienia się w meandrze ujętych w pracy problemów. Nazwy poszczególnych rozdziałów można byłoby wyróżnić poprzez ich pogrubienie lub zastosowanie odstępów.

Należy przypomnieć, że praca składa się z 5 rozdziałów. Całość opracowania poprzedza wprowadzenie („Wstęp”), gdzie znalazło swoje miejsce nazbyt zwięzłe uzasadnienie podjęcia badań. W zakończeniu pracy (s. 306- 320) Autorka dokonała weryfikacji postawionych celów badawczych oraz zgłosiła zasługujące na uwagę i aprobatę propozycje, odnoszące się do problematyki przestępczości ubezpieczeniowej w ujęciu dogmatycznym i kryminologicznym (profilaktyka kryminalna).

W rozdziale I (s.11-24) Autorka przedstawiła cel i przedmiot badań oraz, w części zatytułowanej „Metody popełniania przestępstw ubezpieczeniowych”, określiła podstawowe problemy badawcze. Ponadto w zarysie zaprezentowała organizację i przebieg przeprowadzonych badań. Na uwagę zasługuje także zakres wykorzystanych metod i technik badawczych (metoda prawnoporównawcza, dogmatyczno - prawna, a także historyczna). Ponadto Autorka umiejętnie wykorzystowała również niezwykle przydatną w obszarze podjętej problematyki metodę statystyczną oraz zdefiniowała pojęcie przestępstwa ubezpieczeniowego i przestępczości ubezpieczeniowej (s. 11- 15), odwołując się m.in. do bogatego dorobku przedstawicieli prawa karnego oraz krajowej i zagranicznej praktyki w przedmiotowym zakresie. W tej części recenzowanego opracowania znalazły się również, niestety dość skrótowa, charakterystyka sprawców i ofiar przestępstw ubezpieczeniowych (s.15 - 20).

Ważnym fragmentem ocenianego rozdziału jest także problematyka dotycząca metodyki popełniania przestępstw ubezpieczeniowych (s. 20). Niejako autonomiczną częścią pracy są zagadnienia odnoszące się do problematyki zarządzania ryzykiem przestępstwa ubezpieczeniowego (odstraszanie, zapobieganie, wykrywanie, badanie, sankcjonowanie, monitorowanie). Uwagi tam zawarte mają praktyczny walor i niewątpliwie lokują się w obszarze zainteresowań profilaktyki kryminalnej. Należy je uznać za wyjątkowo cenne. Kontrowersje może budzić jedynie ich umiejscowienie. Wydaje się, że trafniej byłoby, w formule rozszerzonej, zawrzeć je w rozdziale podsumowującym niniejszą pracę.

W rozdziale drugim („Analiza problematyki przestępczości ubezpieczeniowej w Niemczech”) Doktorantka prezentuje niemiecką branżę ubezpieczeniową. Charakterystyka ta obejmuje ujęcie historyczne podjętej problematyki, ramy prawne oraz prezentację stosunku prawnego ubezpieczenia i podmiotów pośredniczących przy zawieraniu umowy ubezpieczenia. Ponadto Autorka szeroko analizuje znamiona przestępstw ubezpieczeniowych (oszustwo ubezpieczeniowe oraz pozostałe czyny zabronione popełnione na szkodę zakładów ubezpieczeniowych – podpalenia, kradzieże, fałszerstwa, uszkodzenia mienia). Szkoda, że w tej części pracy zabrakło szerszej analizy przestępstwa korupcji. Jak wiadomo zachowania korupcyjne często towarzyszą zjawisku przestępczości ubezpieczeniowej. Autorka w poprawionej pracy zrezygnowała z prezentacji tej problematyki, uzasadniając takie rozwiązanie przyjęciem wąskiej definicji terminu „przestępstwo ubezpieczeniowe”. Zabieg ten uznaję za co najmniej dyskusyjny.

Uzupełnieniem prezentowanej części pracy jest problematyka ekonomicznej analizy oszustwa ubezpieczeniowego oraz charakterystyka statystycznego obrazu przestępczości ubezpieczeniowej (s. 76 - 79). Jednakże z perspektywy praktycznej na szczególną uwagę i wysoką ocenę zasługują przede

wszystkim rozważania dotyczące problematyki zapobiegania i ujawniania przestępczości ubezpieczeniowej w Niemczech (działalność ekspercka, współpraca branży ubezpieczeniowej z policją i innymi podmiotami, współpraca z Niemieckim Stowarzyszeniem Ubezpieczeniowym – GDV; s. 82 i n.).

Doktorantka szeroko charakteryzuje inne formy oraz narzędzia służące wykrywaniu przestępstw ubezpieczeniowych, w szczególności: grupy robocze, automatyczne systemy ujawniania przestępstw, internetowe bazy danych, zarządzanie procesem likwidacji szkód oraz kompanie edukacyjne (s.103-112). Należy podkreślić, że analiza wskazanych wyżej problemów została przeprowadzona wyjątkowo rzetelnie i zgodnie z przyjętymi w nauce prawa karnego i kryminologii standardami badawczymi.

Postulaty zawarte w rozdziale trzecim dysertacji („ Analiza problematyki przestępczości ubezpieczeniowej we Francji”, s.107 i n.) zostały zaprezentowane w podobnym układzie jak to uczyniono w zaprezentowanej wyżej części pracy. Autorka uzupełniła swoje rozważania o te instytucje prawa i praktyki ścigania przestępczości ubezpieczeniowej, które odnoszą się do specyfiki francuskiego ustawodawstwa i praktycznych rozwiązań służących wykrywaniu i zapobieganiu przestępczości ubezpieczeniowej. Zaprezentowane uwagi dotyczą nie tylko zagadnień karnych, ale również obejmują interesujące kwestie cywilnoprawne, odnoszące się do problematyki skutków oszustwa ubezpieczeniowego (s. 147 i n.).

Podobnie jak w części poświęconej przestępczości ubezpieczeniowej w Niemczech, także w części „francuskiej” Doktorantka słusznie skoncentrowała na ocenie skuteczności rozwiązań służących zapobieganiu i ściganiu przestępstw ubezpieczeniowych. Należy z uznaniem odnieść się do postulatów zawartych w części poświęconej konieczności konfrontacji z ukrytymi problemami oszustwa ubezpieczeniowego (problem przepływu informacji pomiędzy ubezpieczycielami, relacja ekspert – ubezpieczyciel, okoliczności sprzyjające popełnieniu przestępstw, uczciwość likwidatorów szkód; s. 159 i n.).

Zgłoszone przez Doktorantkę uwagi oparte na doświadczeniu różnego rodzaju podmiotów ubezpieczeniowych oraz organów ścigania mogą być także przydatne służbom zwalczającym przestępczość ubezpieczeniową w Polsce. Poprzez ich ekspozycję Autorka potwierdza, że zachowanie równowagi między ujęciem dogmatycznym a perspektywą badawczą - związaną z praktycznymi aspektami analizowanej problematyki - jest niezwykle ważnym aspektem podjętych badań.

Pozytywną ocenę należy również odnieść do treści rozdziału czwartego („Analiza problematyki przestępczości ubezpieczeniowej w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej”; s. 164 - 243). Wprawdzie jego układ nie odbiega do prezentowanych wcześniej części recenzowanej pracy, jednakże z uwagi na specyfikę prawa anglosaskiego, tzw. problematyka ubezpieczeniowa w Stanach Zjednoczonych wyróżnia się w wielu obszarach swoją specyfiką. Doktorantka ten fakt zauważa, a przy tym potrafi wspomniane odmienności odpowiednio wykorzystać do konstrukcji postulowanej strategii zapobiegania przestępczości ubezpieczeniowej.

W pierwszej kolejności Doktorantka koncentruje się swoje rozważania na etiologii badanego zjawiska, co jest zabiegiem jak najbardziej trafnym. Z kolei dalsze fragmenty analizowanego rozdziału obejmują spostrzeżenia ogniskujące się wokół czynników prawnych, instytucjonalnych, a także społeczno-ekonomicznych. Odrębnie potraktowano problematykę prywatnych ubezpieczeń zdrowotnych oraz ubezpieczeń pojazdu („*lability insurence*”, *collision coverage*”, „*comprehensive coverage*” *uninsured motorist coverage*”, „*no - fault*”). Oczywiście można byłoby zgłosić do tej części pracy uwagi uzupełniających, jednakże należy pamiętać o zachowaniu należytej proporcji pomiędzy zawartością poszczególnych rozdziałów. Otwartym pozostanie także pytanie, czy rozważania, dotyczące etiologii i fenomenu, analizowanej przestępczości nie należałoby ująć w ramy jednego odrębnego rozdziału. Tym bardziej, że kolejna część pracy także dotyka rozważań ściśle kryminologicznych.

W ostatnim rozdziale („Analiza problematyki przestępczości ubezpieczeniowej w Polsce”, s. 243 i n.) Doktorantka przedstawiła zagadnienia ogólne związane z krajowym rynkiem ubezpieczeń, scharakteryzowała strony stosunku prawnego ubezpieczenia oraz podmioty pośredniczące przy zawieraniu umowy ubezpieczenia. Zawarty opis dotyczy także konstrukcji umowy ubezpieczenia oraz podziału ubezpieczeń. Dodatkowo zaprezentowany został statystyczny obraz polskiej branży ubezpieczeniowej. Instytucjonalny system zapobiegania i zwalczania przestępczości gospodarczej, w tym przestępstw popełnianych na szkodę wierzycieli.

Wzorem poprzednich rozdziałów także rozważania dotyczące krajowych rozwiązań prawnych zostały poparte dogłębną analizą rozwiązań praktycznych/instytucjonalnych służących wykrywaniu i zapobieganiu przestępczości ubezpieczeniowej. Doktorantka prezentuje i szczegółowo omawia współpracę zakładów ubezpieczeniowych z organami ścigania, działalność Ośrodka Informacji Ubezpieczeniowego Funduszu Gwarancyjnego, Polskiej Izby Ubezpieczeń, Bazy Danych Ubezpieczeniowych a także wskazują na rolę narzędzi technologicznych wykorzystywanych przez wskazane podmioty (s. 300). Niewątpliwie prezentacja ta stanowiła dla Autorki podstawę do określenia propozycji w zakresie poprawy efektywności zapobiegania i zwalczania przestępstw ubezpieczeniowych. Zgłoszone postulaty (zob. „Podsumowanie”, s. 303), dotyczące polskich realiów funkcjonowania analizowanej branży, mają kluczowe znaczenie dla tworzenia postulowanej strategii przeciwdziałania przestępczości ubezpieczeniowej.

Należy stwierdzić, że o ile warstwa merytoryczna pracy, po uwzględnieniu recenzenckich uwag, nie budzi zasadniczych wątpliwości, to pewne propozycje, czy też uwagi można zgłosić wobec struktury recenzowanego opracowania - po części także do jej tytułu. Odnosząc się do tej ostatniej kwestii, trzeba przyznać, że Doktorantka, moim zdaniem, zupełnie nie potrzebnie skomplikowała sobie osiągnięcie celów badawczych, zawężając w

tytule podjętą tematykę do zagadnień prawnoporównawczych. Tymczasem, jak wskazuje analiza pracy, problematyka prawna stanowi jeden z ważnych, ale nie jedyny wątek podjętych rozważań. W poszczególnych rozdziałach prezentujących praktyczne realia zwalczania przestępczości ubezpieczeniowej w wybranych państwach (Niemcy, Francja, USA, Polska) dominuje zdecydowanie tematyka kryminologiczna. Stąd jeszcze raz podkreślam, że tytuł pracy: „Przestępczość ubezpieczeniowa. Studium prawne i kryminologiczne” w pełni zaspokoiłoby oczekiwania badawcze Autorki, a przy tym nie dezawuowałoby ani profilaktyki kryminalnej, odnoszącej się do przestępczości ubezpieczeniowej, ani tym bardziej zagadnień lokujących się także w obszarze kryminologii porównawczej (międzynarodowej, komparatystycznej). Wydaje się, że podporządkowanie interesującej i niezwykle cennej narracji Autorki poszczególnym działom kryminologicznym: etiologia kryminalna, fenomenologia kryminalna i profilaktyka kryminologiczna - także wiktymologia - znacznie ułatwiłoby osiągnięcie naukowego oraz praktycznego (wdrożeniowego) celu, jakim niewątpliwie była chęć twórczego skonsumowania posiadanej wiedzy i doświadczenia zawodowego.

Przypomnę, że zdecydowanie słabą stroną pierwotnej wersji pracy była zaprezentowana metodologia badań. Temu pierwszemu zagadnieniu Autorka poświęciła zaledwie dwie strony. Natomiast kwestie odnoszące się do metodologii badań zostały zawężone do kilkunastu zdań. W nowej wersji Doktorantka szerzej odniosła się do problematyki celów, hipotez badawczych oraz metod ich weryfikacji. Kolejna sugestia recenzenta dotyczyła bardziej wnikliwego, aniżeli to uczyniono w pracy, odniesienia się do dorobku teoretycznego kryminologii, zwłaszcza do tych teorii, które wyjaśniają, czy też próbują wyjaśnić zjawisko przestępczości ubezpieczeniowej. Autorka w znacznym zakresie uzupełniła te niedociągnięcia. W nowej wersji pozostała ona przy poprzedniej redakcji planu pracy, wieńcząc każdy rozdział odrębnym podsumowaniem. Zabieg ten ma swoje merytoryczne uzasadnienie, jednakże – co postulowałem w poprzedniej recenzji - szkoda, że zawarte w nich najważniejsze spostrzeżenia i wnioski

nie zostały wyeksponowane w końcowym rozdziale, którego tytuł mógłby brzmieć: „Obecny oraz postulowany model przeciwdziałania przestępczości ubezpieczeniowej w Polsce – uwagi na tle dorobku prawa karnego i kryminologii”.

Podtrzymuję także swoją wcześniejszą uwagę w sprawie wyodrębnienia części wiktymologicznej pracy. Jak wiadomo zagadnienia dotyczące pokrzywdzenia przestępstwem ściśle korespondują z analizowaną problematyką przestępczości ubezpieczeniowej. Stąd zagadnienia ujęte w rozdziale I („Sprawcy oraz ofiary przestępstw ubezpieczeniowych”; s. 15), w zaprezentowanym wydaniu, nie do końca rekompensują niedosyt wiedzy wiktymologicznej z tego zakresu. Niemniej należy podkreślić, że Doktorantka uznała wagę tej problematyki, eksponując ją w sygnalizowanej części pracy.

Niewątpliwie przedstawione przez Doktorantkę propozycje oparte na doświadczeniu licznych podmiotów reprezentujących branżę ubezpieczeniową mogą być szczególnie przydatne w działalności różnych służb i instytucji zwalczających przestępczość ubezpieczeniową. Poprzez ich ekspozycję Autorka potwierdziła, że zachowanie równowagi między ujęciem dogmatycznym a perspektywą badawczą - związaną z praktycznymi aspektami analizowanej problematyki - stanowi niezwykle ważny aspekt podjętych rozważań.

Nie ulega wątpliwości, że dysertacja Pani mgr Justyny Symber ujmuje problem przeciwdziałania przestępczości ubezpieczeniowej dogłębnie i wieloaspektowo. Jak wcześniej podkreślono podjęte wyzwania badawcze dotyczą nie tylko aspektów prawnych, ekonomicznych, ale w dużej mierze kryminologicznych, a także kryminalistycznych (taktyka zwalczania przestępczości). Tak szerokie określenie perspektywy badawczej podyktowane było zapewne chęcią zdiagnozowania utrwalających się globalnych i regionalnych tendencji

zogniskowanych wokół patologii kojarzonych z działalnością ubezpieczeniową. Trzeba przyznać, że w rodzimym dorobku naukowym widoczny był od pewnego czasu niedosyt aktualnej prawnej i kryminologicznej analizy przestępstw ubezpieczeniowych, co dodatkowo podkreśla słuszność podjętych przez Doktorantkę badań.

Niewątpliwie ważnym zadaniem na płaszczyźnie prawnokarnej było określenie ewentualnych trudności interpretacyjnych w zakresie wykładni znamion przestępstw stypizowanych w art. 298 par. 1 kk., art. 287 par. 1-2 oraz pozostałych czynów zabronionych popełnianych na szkodę zakładów ubezpieczeniowych, a także ukazanie ich ewolucji. Autorka dokonała analizy ustawowych znamion wymienionych wyżej przestępstw pod względem ilościowym i jakościowym, ukazując ich rozmiar i dynamikę, a także zdiagnozowała trudności w procesie przeciwdziałania i zwalczania przestępczości ubezpieczeniowej w Polsce. Ponadto przeprowadziła szczegółową charakterystykę poszczególnych podmiotów zaangażowanych w proces przeciwdziałania i ujawniania czynów mieszczących się w definicji przestępstwa ubezpieczeniowego.

Należy stwierdzić, przy uwzględnieniu wskazanych wcześniej zastrzeżeń, że Autorka w stopniu zadawalającym zrealizowała przyjęte przez siebie cele badawcze. Były one ukierunkowane na wszechstronne zgłębienie fenomenu przestępczości ubezpieczeniowej. W ramach niniejszej dysertacji Doktorantka posłużyła się różnymi metodami, aby uzyskać możliwie najpełniejszą odpowiedź na postawione pytania badawcze, jak również poddać weryfikacji główne założenia pracy określone we wstępie opracowania. W tym celu wykorzystwała nie tylko dorobek doktryny przedmiotu (zob. bibliografia), ale również z dużym znanstwem wykorzystwała dostępną wiedzę ekspercką. Przyznać należy zatem, że warstwa badawcza recenzowanej pracy jest wyjątkowo pojemna, co niewątpliwie zaświadcza o wartości dysertacji. Dokonana przez Autorkę analiza pozwoliła również na ukazanie ewolucji poglądów na temat prezentowanej

problematyki. Wiedza zdobyta przez Doktorantkę w toku badań stanowi niewątpliwie cenne źródło inspiracji w zakresie kreowania efektywnych strategii zapobiegawczych.

Podjęta przez Autorkę problematyka jest zagadnieniem niezwykle złożonym, o czym w szczególności świadczy fakt, że stanowiła ona przedmiot interesujących polemik naukowych, jak również istotnych rozstrzygnięć judykatury. To, że Autorka odważyła się zmierzyć z niezwykle trudną i skomplikowaną problematyką stanowi niewątpliwie kolejny atut ocenianej pracy. Poczynione przez recenzenta uwagi, czy też zgłoszone sugestie, nie umniejszają pozytywnej opinii pracy. Często mieszczą się one w ramach naukowej dyskusji, tym samym potwierdzają, że przedmiotowe opracowanie stanowi cenną refleksją nad kondycją podmiotów przeciwdziałających patologiom kojarzonym z branżą ubezpieczeniową. Zakreślenie szerokiego spektrum badawczego na pewno nie ułatwiło Doktorantce zadania zbadania wszystkich wątków analizowanej problematyki. Z drugiej strony trzeba przyznać, że Autorka odważnie podjęła to wyzwanie i w poszczególnych partiach pracy potwierdziła swoje naukowe predyspozycje, a także niekwestionowany profesjonalizm w prezentowaniu poszczególnych problemów. Jednakże, w celu potwierdzenia powyższych ocen, zwłaszcza w kontekście rozważań na temat zagadnień mieszczących się w szeroko ujmowanej problematyce zapobiegania przestępczości ubezpieczeniowej, warto byłoby poznać stanowisko Doktorantki w zakresie szczegółowych problemów, które mają istotne znaczenie dla pełnego zrozumienia podjętej problematyki i jej znaczenia dla teoretycznego dorobku prawa karnego i kryminologii. Zagadnienia te zawierają się w następujących pytaniach:

1. W jakim zakresie dorobek prawny oraz doświadczenia praktyczne zagranicznych podmiotów ubezpieczeniowych (Niemcy, Francja, USA) mogą usprawnić działania organów ścigania i firm ubezpieczeniowych w obszarze przeciwdziałania przestępczości ubezpieczeniowej w Polsce ?

2. Które z kryminologicznych teorii mogą być najbardziej przydatne w zrozumieniu istoty przestępczości ubezpieczeniowej?
3. W jakim zakresie działalność korupcyjna może wpływać na obraz przestępczości ubezpieczeniowej ?

Powyższe oceny recenzenckie prowadzą do wniosku, że poprawiona i uzupełniona rozprawa Pani mgr Justyny Symbor jest oryginalnym opracowaniem istotnego problemu badawczego. Tym samym odpowiada ona wymogom określonym w ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym i tytule w zakresie sztuki (..), co przesadza, że *można ją rekomendować do kolejnych etapów postępowania kwalifikacyjnego.*

Prof. Gajda